

УДК 347.6

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.08>

Віктор Петрович Маковій,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
кафедра цивільно-правових дисциплін (завідувач);*

*<https://orcid.org/0000-0002-6847-2309>,
e-mail: makoviuy09@i.ua;*

Олексій Іванович Якимець,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія внутрішніх справ (м. Київ),
кафедра цивільно-правових дисциплін (професор);*

*<https://orcid.org/0000-0002-7030-104X>,
e-mail: iakymets@gmail.com;*

Зоряна Ігорівна Книш,

*кандидат юридичних наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк),
кафедра цивільно-правових дисциплін (старший викладач);*

*<https://orcid.org/0000-0002-6548-3301>,
e-mail: knyszoryana@gmail.com*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено проблемам правового регулювання спадкових відносин під час воєнного стану. Проаналізовано наукові праці, автори яких вивчали особливості правового регулювання спадкових відносин під час воєнного стану. Сформульовано авторське визначення часових обмежень здійснення права на спадщину в умовах воєнного стану, а також охарактеризовано процедуру посвідчення заповіту військовослужбовця у розрізі її учасників, місця та обставин учинення. Запропоновано внести зміни до чинного законодавства щодо вдосконалення механізму правового регулювання спадкових відносин у частині темпоральних меж здійснення права на спадкування та посвідчення заповіту військовослужбовця.

Ключові слова: строк прийняття спадщини, додатковий строк, заповіт військовослужбовця, посвідчення, воєнний стан.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Події соціального й економічного походження, які мають місце в нашій державі, створюють передумови для новелізації та трансформації

низки правових категорій, серед яких вагоме місце посідає час як юридична конструкція в нормативних приписах цивільного права та відповідний цивільно-правовий інститут у розрізі врегулювання спадкових відносин. Наведене отримало нове втілення з огляду на обставини війни, яка була розв'язана проти Українського народу і спонукала до відповідних трансформацій усіх сфер життя, в тому числі правового забезпечення спадкових відносин. Посвідчення заповіту як інститут спадкового права в умовах воєнного стану заслуговує на додаткову увагу. Наведене підтверджує актуальність дослідження питання правового регулювання спадкових відносин під час воєнного стану.

Стан дослідження проблеми

Проблеми правового регулювання спадкових відносин отримали відповідне законодавче і теоретичне вирішення. Зокрема, в контексті окресленого необхідно вказати на такі напрацювання вчених-правників і практиків-юристів: В. І. Теремецький, аналізуючи сучасні проблеми інституту спадкового права, наголошує на необхідності розширення кола правонаступників на відумерлу спадщину, а також доцільності повернення до понятійного розуміння усунення від спадщини, а не усунення від права на спадкування [1]; О. Є. Кухарев власний науковий доробок присвятив з'ясуванню особливостей здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану, зокрема охарактеризував зміну строку для прийняття спадщини шляхом його продовження [2]; О. П. Печений дослідив новели українського законодавства щодо правового регулювання строків на прийняття спадщини та місця її відкриття [3]; А. В. Мовчан доклала зусиль для з'ясування питань відповідності чинного законодавства потребам регулювання спадкових відносин у контексті реалізації права на спадкування та посвідчення заповіту і спадкового договору [4]; О. О. Кармаза розглянула окремі питання, пов'язані зі спадкуванням в умовах війни [5]; Д. І. Груба зосередив увагу на часових межах прийняття спадщини, процедурі відкриття й оформлення спадщини під час воєнного стану [6]. Наведені дослідження ґрунтуються на вивченні законодавчих новел у сфері правового регулювання спадкових відносин: Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)¹, Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (далі – Постанова) від

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 07.12.2022).

28 лютого 2022 р. № 164¹, інформаційного листа Нотаріальної палати України «Щодо провадження по спадкових справах, заведених не за місцем відкриття спадщини в умовах воєнного стану» від 29 серпня 2022 р.², спеціальних нормативних актів, наприклад Закону України «Про правовий режим воєнного стану»³ (далі – Закон), та відповідної судової практики.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є розробка теоретичного підґрунтя правового регулювання спадкових відносин під час воєнного стану. *Завданням* статті полягає у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання спадкових відносин під час воєнного стану.

Наукова новизна дослідження

Наведено власні пропозиції щодо правового регулювання спадкових відносин під час воєнного стану, зокрема щодо обґрунтування правової природи окремих спадкових інститутів та внесення змін до їх нормативного закріплення у положеннях чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу

З огляду на наявні підходи до наукового обґрунтування в цивільному праві правової природи часових величин необхідно такі сприймати як юридичний факт, що є підставою виникнення, припинення чи певної трансформації приватних правовідносин; структурну одиницю змісту тих чи інших цивільних правовідносин з огляду на сферу їх здійснення; критерій, що опосередковує оцінку правомірності поведінки суб'єктів цивільного права. Саме тому виникає обґрунтований підхід до вивчення сутності правового часу саме з огляду на динамічність змісту цивільних правовідносин, тобто виконання суб'єктивного цивільного обов'язку та здійснення суб'єктивного цивільного права в соціальних і фізичних межах існування цієї категорії.

¹ Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-p> (дата звернення: 07.12.2022).

² Щодо провадження по спадкових справах, заведених не за місцем відкриття спадщини в умовах воєнного стану: інформаційний лист Нотаріальної палати України від 29.08.2022 // Нотаріальна палата України : офіц. сайт. URL: <https://npu.ua/news/spadk-spr/> (дата звернення: 07.12.2022).

³ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 07.12.2022).

З огляду на визначення воєнного стану, наданого в Законі, сутність такого особливого правового режиму включає в себе такі напрями прояву: 1) реалізація органами державної влади, військового командування, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування повноважень, які необхідні їм для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, а також усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; 2) тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина і прав та законних інтересів юридичних осіб, зумовлене загрозою такого екстраординарного явища, із зазначенням строку дії таких обмежень. Війна як юридичний факт може бути охарактеризована саме як обставина, за виникнення якої є висока вірогідність настання смерті людини, а звідси і виникнення відповідних спадкових відносин.

У контексті предмета дослідження заслуговує на прискіпливу увагу питання обмеження прав і свобод учасників спадкових правовідносин із використання часових конструкцій у механізмі їх правового регулювання. Природа обмеження суб'єктивного цивільного права в науці досліджена досить глибоко. Межі здійснення цивільного права в контексті змісту ст. 13 ЦК України визначені договором або актами цивільного законодавства. Разом із тим, на думку Є. О. Мічуріна, обмеження цивільного права має сприйматись як елемент механізму правового регулювання, який спрямований на охорону прав суспільства, інших уповноважених осіб, а також має властивість впливати на звуження змісту суб'єктивного цивільного права та ускладнення його здійснення за допомогою специфічних законодавчих заборон, обов'язків чи дозволів [7, с. 130]. В авторській інтерпретації відмінність обмеження цивільного права від його обтяження ґрунтується насамперед на звуженні меж здійснення певного суб'єктивного права уповноваженої особи, яке, однак, не спричиняє виникнення будь-яких додаткових прав у інших учасників цивільних правовідносин та має підставою встановлення нормативний припис, договір або рішення суду. Серед наведених меж слушною є пропозиція виокремлювати цивільно-правовий час, що прямо або опосередковано обмежує здійснення цивільних прав, які кореспондуються відповідним цивільним обов'язкам, а це, у свою чергу, покладається в дефінітивну конструкцію правового часу з урахуванням викладених міркувань стосовно його сприйняття [8, с. 151].

Водночас соціально-правова сутність цивільних прав, які висвітлені в законодавчому визначенні поняття воєнного стану, має винятковий характер, оскільки такі обмеження мають спеціальну та виняткову процедуру встановлення через екстраординарність наведеного явища. Саме з нормативних приписів Основного Закону випливає

висновок, що права та свободи людини зазнають обмежень лише за рішенням суду і відповідно до чинного законодавства. Разом із тим наявність виняткових обставин, до яких законодавство відносить запровадження правового режиму воєнного стану, створює юридичні передумови для обмеження прав і свобод людини за винятковою процедурою, що безпосередньо закріплено в Указі Президента України, на що звертає увагу ст. 6 Закону. За наведених умов вирішення питання про обмеження цивільних прав поза межами викладених правомочностей згідно з Указом Президента можливе лише через унесення відповідних законодавчих змін.

Також зазначені виняткові обставини, що притаманні воєнному стану, створюють перешкоди для звичайної реалізації змісту цивільних правовідносин, що жодним чином не забезпечує багатогранний прояв здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків. Як наслідок, створюються перешкоди для забезпечення суспільного порядку та нівелюються цінності правової держави. Все це послугувало відповідному законотворчому напрацюванню стосовно внесення змін до цивільного законодавства, зокрема в частині правового регулювання цивільно-правового часу у спадкових правовідносинах. Зокрема, були як унесені зміни до ЦК України, так і здійснено врегулювання питання перебігу значущих для спадкового права строків Постановою. Першим нормативно-правовим актом були внесені зміни до нормативного підґрунтя правового регулювання темпоральних меж здійснення права на оскарження дій виконавця заповіту шляхом його продовження на строк дії воєнного стану, а другим – щодо темпоральних меж здійснення права на прийняття спадщини.

Якщо аналізувати зміни до ЦК України, то питання можуть виникати щодо системності змін до норм, які регулюють темпоральні межі здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків, що мали би закріпитись у загальних положеннях про строки і терміни цього кодифікованого нормативно-правового акта. Низка питань, що постають за результатами аналізу наведених змін, свідчать про їх певну несистемність, винятковість і епізодичність, що може бути пояснено з урахуванням екстраординарності самого воєнного стану як юридичного факту. Водночас наявність у цивільно-правових нормах ЦК України правового регулювання відносин, пов'язаних із воєнним станом як різновидом юридичного факту, на прикладі статей 46, 263, 312, 353 дозволяє дійти висновку про потребу в системному підході законодавця до питань унесення змін до цивільно-правових норм через редагування тільки Прикінцевих та Перехідних положень ЦК України. У зв'язку із цим більш доречним і раціональним є варіант змін до ЦК України через доповнення загальних положень

про цивільно-правовий час як елемент відповідної обмежувальної конструкції у зв'язку з введенням правового режиму воєнного стану. Зокрема, необхідно запропонувати доповнити ст. 254 ЦК України частиною шостою, в якій передбачити зупинення в тому числі строків, які визначають темпоральні межі у спадкових відносинах.

Постанова ж узагалі має ознаки порушення всієї процедури нормотворчості, оскільки суперечить вимогам Основного Закону та ЦК України. По-перше, Конституція України наголошує на можливості обмеження прав та свобод людини лише тим нормативним актом, який їх встановлює, тобто принцип ієрархії дії законодавчих актів має працювати. Як було зазначено вище, темпоральні межі здійснення цивільних прав і виконання цивільних обов'язків у спадкових відносинах визначаються саме книгою 6 ЦК України, тому саме внесенням змін до Кодексу мають вводитись певні обмеження на здійснення таких прав. По-друге, абз. 3 ч. 2 ст. 4 чітко встановлює правило, за яким передбачено поведінку суб'єкта права законодавчої ініціативи, який подав до Верховної Ради України проект закону, що регулює цивільні відносини інакше, ніж ЦК України. Так, він зобов'язаний одночасно подати також і проект про внесення змін до ЦК України. Така процедура передбачає розгляд Верховною Радою України поданого законопроекта одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до ЦК України. Водночас ч. 4 ст. 4 ЦК України містить положення, що до актів цивільного законодавства належать постанови Кабінету Міністрів України. Не відповідність постанови Кабінету Міністрів України положенням ЦК України або іншому закону створює передумови для застосовування відповідних положень останніх нормативно-правових актів.

На додаток до викладеного вже досліджено природу понять «додатковий», «подовжений», «поновлений» строк для прийняття спадщини, де зроблений наголос на дотриманні сутності саме додаткового строку, який надається судовою інстанцією [9].

Однозначна позиція із цього питання Верховного Суду України (п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 р. № 7) та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» від 16 травня 2013 р. № 24-753/0/4-13). Наведені судові інстанції передбачають відкриття справи за позовом про надання додаткового строку для прийняття спадщини лише за обставин: 1) відсутності згоди спадкоємців, які прийняли спадщину (ч. 2 ст. 1272 ЦК України); 2) пропуску шестимісячного строку подання заяви про прийняття спадщини за відсутності інших

спадкоємців, що прийняли спадщину і могли б дати письмову згоду на подання заяви нотаріусу про прийняття спадщини.

Викладений підхід до дефініції строку для прийняття спадщини, що унормований у положеннях ст. 1272 ЦК України, узгоджується із сутністю поняття «додатковий строк», який має тлумачитись як нова темпоральна величина, що врегульована згідно з іншими правилами. По-перше, додатковий строк встановлюється судовим рішенням, а тому є судовим строком. По-друге, початок перебігу додаткового строку пов'язаний безпосередньо з датою набрання чинності відповідним судовим рішенням, тобто наданням додаткового строку для прийняття спадщини. По-третє, подібний строк є відносно визначеним, що пов'язується з оціночним підходом суду, який враховує наявність достатності темпоральних меж для подання заяви про прийняття спадщини спадкоємцем.

Водночас виникають питання меж у чотири місяці для подовження строку прийняття спадщини за Постановою і наскільки це відповідає згаданій непередбачуваності й екстраординарності самого юридичного факту умов воєнного стану, спричиненого війною. Цей нормативно-правовий акт має кілька змін до первісної редакції, одна з яких пов'язується з усім часом наявності умов воєнного стану, але потім подовження строку прийняття спадщини обмежується чотирма місяцями, що є і на сьогодні.

Наведені нормотворчі маніпуляції не витримують критики і сприяють констатації фактів порушення ними ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у частині забезпечення реалізації принципу юридичної визначеності, що є предметом розгляду Європейського суду з прав людини. Викладені міркування сприяють удосконаленню механізму правового регулювання змісту спадкових правовідносин з огляду на темпоральні межі здійснення прав і виконання обов'язків їх учасниками та створюють передумови для продуктивної нормотворчості в цій сфері.

Не менш актуальним питанням у межах правового регулювання спадкових відносин під час воєнного стану є унормування посвідчення заповітів певними військовими посадовими особами. Дослідження таких відносин має здійснюватися в розрізі таких складових, як правовий статус їх учасників, порядок посвідчення такого заповіту (місце, час і спосіб поведінки).

У контексті предмета нашого дослідження згідно з положеннями ст. 1252 ЦК України до нотаріально посвідченого заповіту прирівнюється: 1) заповіт військовослужбовця та іншої особи, яка перебуває на лікуванні в лікарні, госпіталі, санаторії та іншому військово-лікувальному закладі, посвідчений начальником, його заступником з медичної частини, старшим і черговим лікарем цього військово-лікувального

закладу; 2) заповіт військовослужбовця, посвідчений командиром (начальником) військових частин, з'єднань, установ і військово-навчальних закладів; 3) заповіт працівника, членів його сім'ї і членів сім'ї військовослужбовця, посвідчений командиром (начальником) військових частин, з'єднань, установ і військово-навчальних закладів у пунктах їх дислокації, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії. З огляду на наявний підхід під порядком посвідчення заповітів військовими посадовими особами необхідно розуміти певну послідовну поведінку уповноваженого суб'єкта, що включає в себе відповідні законодавчо визначені дії, до змісту яких входять юридичне оформлення, фіксація та підтвердження волі заповідача на випадок смерті способом учинення посвідчувального напису [10, с. 25].

Відповідно до положень Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовцем є громадянин України, який проходить військову службу на території України, бере участь у всеукраїнському і місцевих референдумах, обирає і може бути обраним до органів місцевого самоврядування та інших виборних державних органів згідно з Конституцією України¹. Категорія військовослужбовців охоплює осіб офіцерського складу, прапорщиків, мічманів, військовослужбовців строкової і надстрокової служби та військової служби за контрактом Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України, а також інших військових формувань, що створюються Верховною Радою України, стратегічних сил стримування, які дислокуються на території України, в тому числі військовослужбовців-жінок, курсантів військово-навчальних закладів.

З огляду на зміст Наказу Служби безпеки України «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» від 12 серпня 2005 р. № 440 дислокацією військ у мирний час є розміщення (розквартирування) органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових кораблів, військово-навчальних закладів та установ у відведених (визначених) для них місцях (пунктах постійної дислокації) у населених пунктах (військових містечках, аеродромах, військово-морських базах, пунктах базування). Водночас дислокацією військ під час особливого, воєнного стану є розміщення в населених пунктах (аеродромах, військово-морських базах, пунктах базування, військових містечках, таборах тощо) органів військового

¹ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 07.12.2022).

управління, з'єднань, військових частин, військових кораблів, військово-навчальних закладів, установ та інших військових формувань, які не входять до складу діючих військ (сил). Дефініція ж військової частини окреслює її як типову організаційну одиницю, яка утримується окремим штатом і призначається для виконання визначених завдань самостійно або у складі організаційної структури вищого рівня¹. Таке розуміння дає підстави сюди віднести такі її типи, як органи військового управління, з'єднання, військові частини, військові кораблі (екіпажі), військово-навчальні заклади та установи. Разом із тим військовою посадовою особою, яка уповноважена на посвідчення заповіту, є командир військової частини, тобто згідно з Положенням про організацію квартирно-експлуатаційного забезпечення Збройних Сил України командир військової частини, начальник військово-навчального закладу, установи, організації Збройних Сил України². Правовий статус посадових, службових осіб, уповноважених на посвідчення заповітів військовослужбовців замість нотаріусів, охоплюється ознаками, окресленими чинним законодавством, зокрема ст. 1252 ЦК України.

Посвідчувати заповіти військовослужбовців та інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях, інших військово-лікувальних закладах, мають право начальники зазначених закладів, заступники з медичної частини, старші та чергові лікарі. Командири (начальники) військових частин, з'єднань, установ і військово-навчальних закладів також мають право посвідчувати заповіти військовослужбовців. У пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ і військово-навчальних закладів, де немає державних нотаріальних контор, приватних нотаріусів, посадових осіб та органів, що вчиняють нотаріальні дії, командири (начальники) цих частин, з'єднань, установ і закладів мають право посвідчувати заповіти працівників і службовців, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців. З урахуванням викладеного місцем перебування особи-заповідача в останньому випадку є пункт дислокації військової частини, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії.

¹ Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Служби безпеки України від 12.08.2005 № 440 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05> (дата звернення: 07.12.2022). Втратив чинність.

² Про затвердження Положення про організацію квартирно-експлуатаційного забезпечення Збройних Сил України : Наказ М-ва оборони України від 03.07.2013 № 448 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-13> (дата звернення: 07.12.2022).

Законодавство, яким мають керуватися вказані посадові особи під час посвідчення заповітів військовослужбовців та інших вказаних осіб, що охоплюються схожим в цій частині правовим статусом, є Конституція та закони України, постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, постанови та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, накази Міністерства юстиції України, Міністерства оборони України, Статут Збройних Сил України.

Очевидно, що специфічність поведінки наведених посадових, службових осіб під час посвідчення наведеної категорії заповітів є складовою їх загального правового статусу й охоплює коло прав, обов'язків та обмежень, що покладаються на посадову, службову особу, уповноважену посвідчувати заповіти військових. Зміст останніх має підпорядковуватися за способом реалізації загальним вимогам, які висуваються до решти посадових осіб, уповноважених здійснювати квазінотаріальні дії, тобто прирівняні до нотаріальних.

До особи, яка уповноважена посвідчувати заповіти військовослужбовців, висуваються вимоги з володіння достатніми за обсягом знаннями у сфері спадкового законодавства, що пов'язано з належним виконання обов'язків у межах спеціальної складової її правового статусу. Необхідно погодитися з позицією, що такими вимогами є: надання заповідачеві інформації про його права й обов'язки під час учинення заповідального розпорядження; роз'яснення заповідачеві сутності основних засад учинення заповіту, серед яких таємниця заповідального розпорядження, універсальність правонаступництва, врахування інтересів нужденних осіб тощо; перевірка змісту заповіту і власне поведінки заповідача вимогам дійсності такого правочину з огляду на загальні та спеціальні умови дійсності цього правочину; інформування заповідача про правові наслідки посвідчення заповіту; роз'яснення порядку скасування, внесення змін та укладення нового заповіту; укладення на усне прохання фізичної особи проекту заповіту з дотриманням вимог чинного законодавства; задоволення прохання фізичної особи щодо посвідчення заповіту.

Необхідно погодитися, що більш широкими компетенціями з надання кваліфікованої консультації з питань укладення та посвідчення заповіту командирові військової частини, іншим уповноваженим посадовим, службовим особам та суб'єктам нотаріальної дії з посвідчення заповіту володіють посадові, службові особи юридичного відділу відповідної військової частини чи вищого за підпорядкуванням військового з'єднання [11, с. 120].

Усталеним є підхід, згідно з яким порядок посвідчення заповіту командирами (начальниками) військової частини, з'єднань, установ і закладів, начальниками госпіталів, санаторіїв, інших військово-

лікувальних закладів, заступниками з медичної частини, старшими і черговими лікарями в цілому відповідає загальній процедурі посвідчення заповіту посадовою, службовою особою [10]. Проте з огляду на коло суб'єктів, місце й обставини вчинення зазначена процедура має свої особливості. Так, поряд із паспортом чи іншим документом, який виключає будь-які сумніви щодо особи громадянина, особа військовослужбовця може бути встановлена за військовим квитком. Загальні вимоги визначення правочиноздатності заповідача не дають можливості посвідчувати заповіт військовослужбовця та інших осіб, які на час укладення заповіту перебувають у стані, коли не розуміють значення своїх дій або не можуть керувати ними.

Вимога ознайомлення заповідача з текстом проекту заповіту забезпечується такими діями посадової, службової особи, яка його посвідчує: 1) наданням можливості такій особі самостійно ознайомитися із документом; 2) читанням уголос заповідачу тексту заповіту. Згода заповідача з проектом заповіту має наслідком його підписання такою особою у присутності посадової особи, яка посвідчує заповіт.

Зміст заповіту обов'язково містить прізвище, ім'я та по батькові військового, його звання, місце дислокації відповідного підрозділу. Решта незаповнених рядків та інших вільних місць прокреслюються. Будь-які виправлення мають бути внесені у присутності заповідача та бути застереженими посадовою особою до підписання тексту заповідачем. Заповіт складається і посвідчується у двох примірниках, повинні бути зазначені місце і час його складання. Слідом за підписанням заповіту заповідачем посадова, службова особа зобов'язана вчинити юридично значущу дію для цього приватноправового акта – здійснити його посвідчення, учинивши посвідчувальний напис у визначеній законом формі.

Частина 7 ст. 1252 ЦК України вимагає під час посвідчення заповітів військових наведеною вище уповноваженою особою присутності не менше двох свідків. При цьому законодавство містить певні обмеження до кола осіб, які можуть бути свідками. Останніми не можуть бути: 1) посадові, службові особи, які посвідчують заповіт; 2) спадкоємці за заповітом; 3) члени їхніх сімей та близькі родичі спадкоємців за заповітом; 4) особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт. Наявність свідків описується у змісті заповіту через зазначення відомостей про них та поставлення їхніх підписів на ньому, чому передує прочитання ними змісту цього документа вголос.

Обов'язковим атрибутом посвідчувальної процедури заповіту, в тому числі заповіту військовослужбовця, є його реєстрація. Реєстрація здійснюється у спеціальній книзі для реєстрації заповітів, яка відповідає таким вимогам: повинна бути прошнурована, сторінки пронумеровані, а кількість сторінок завірена підписом командира

військової частини чи іншої уповноваженої на посвідчення заповіту особи і відповідною печаткою.

На посадову особу, яка посвідчила заповіт, покладається обов'язок негайної передачі одного примірника заповіту заповідачу, а другого – до державного нотаріального архіву чи державної нотаріальної контори в той самий день за постійним місцем проживання заповідача. Заповіт надсилається до державного нотаріального архіву у м. Київ за умов, якщо заповідач не мав постійного місця проживання в Україні або відсутні відомості про його місце проживання.

І нарешті, заповідачі мають право на оскарження дій командирів військових частин, які відмовляють у посвідченні заповітів на підставі того, що вони суперечать закону, тобто здійснюються поза чинним законодавством, чи з інших причин. За волевиявленням заповідача причини відмови повинні бути викладені в письмовій формі, а також роз'яснений порядок оскарження такої відмови. Має застосовуватися загальне правило, згідно з яким територіальна підсудність таких справ охоплюється місцезнаходженням госпіталю, військово-лікувального закладу, військової частини, з'єднання, установи, військово-навчального закладу.

Аналіз посвідчення заповітів військовослужбовців посадовими, службовими особами дає підстави зробити висновок, що з моменту початку воєнної агресії проти України кількість випадків посвідчення заповітів наведеними посадовими, службовими особами значно зростає. Тож зараз доречним є розгляд питання стосовно розробки підзаконного нормативно-правового документа, який би деталізував поведінку уповноважених посадових осіб щодо реалізації процедури посвідчення заповітів командирами військових частин, та напрацювання відповідних методичних рекомендацій, що унеможливили би виникнення підстав до визнання таких правочинів недійсними. На додаток до цього слушним є включення відповідного блоку питань до навчальної програми з підготовки та перепідготовки командного складу Збройних Сил України та військових юристів.

Висновки

Правове регулювання спадкових відносин під час воєнного стану потребує врахування таких питань: 1) тимчасового, зумовленого загрозою обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина і прав та законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень; 2) сприяння у здійсненні цивільних прав та виконанні цивільних обов'язків учасниками таких відносин.

У розрізі першого питання проведено дослідження обмеження прав і свобод учасників спадкових правовідносин саме через їх темпоральну складову у площині:

- визначення місця у відповідному механізмі правового регулювання часових величин на прикладі строку прийняття спадщини;
- встановлення ієрархії нормативних актів, що запроваджують такі обмеження;
- новелізації відповідних нормативних приписів.

Доведено невідповідність окремих положень Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164 вимогам ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у частині забезпечення реалізації принципу юридичної визначеності, що є предметом розгляду Європейського суду з прав людини. З огляду на непередбачуваність і екстраординарність самого юридичного факту умов воєнного стану, спричиненого війною, вказано на доречність використання терміна «додатковий» строк у наведеному нормативному акті на противагу «подовженому» чи «поновленому» строку. Висловлено думку щодо узгодження правового регулювання спадкових відносин у цій частині між ЦК України і вказаним підзаконним нормативно-правовим актом.

Досліджено відносини з посвідчення заповітів військовослужбовців під час воєнного стану. Охарактеризовано правовий стан їх учасників, саму процедуру та правові наслідки її вчинення. З метою вдосконалення організаційно-правового забезпечення вказаної процедури запропоновано:

- напрацювання відомчого нормативного документа, який би містив детальну інструкцію дій командирів військових частин щодо процедури посвідчення заповітів військовослужбовців та інших осіб;
- підготовку методичних рекомендацій, що містили би методичні вказівки командирам військових частин щодо їх поведінки в межах наведеної процедури;
- в межах підготовки та перепідготовки командного складу Збройних Сил України, інших військових формувань та військових юристів включення до відповідних освітніх програм блоку навчальних питань щодо здійснення процедури посвідчення заповітів вказаною категорією посадових осіб.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з визначенням сутності темпоральних та інших юридичних категорій у механізмі правового регулювання спадкових відносин, розробкою пропозицій про внесення змін до законодавства України у сфері здійснення права на спадкування та посвідчення заповіту військовослужбовця.

Список бібліографічних посилань: 1. Теремецький В. І. Сучасні проблеми спадкового права України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право.* 2017. Вип. 14. С. 99–106. 2. Кухарев О. Є.

Актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 222–225. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/50>. **3.** Печений О. Війна як фактор впливу на спадкові правовідносини // LexInform : сайт. 25.05.2022. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/vijna-yak-faktor-vplyvu-na-spadkoviv-pravovidnosynu/> (дата звернення: 07.12.2022). **4.** Мовчан А. Спадкування під час війни // European Business Association : сайт. 06.05.2022. URL: <https://eba.com.ua/spadkuvannya-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 07.12.2022). **5.** Кармаза О. О. Захист спадкових прав громадян в умовах воєнного стану: проблемні питання та шляхи їх вирішення // Реалізація та захист цивільних прав в умовах воєнного стану. Матвеевські цивілістичні читання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 жовт. 2022 р.) / В. В. Цюра, В. О. Бажанов, Б. С. Шербина та ін. ; відп. ред. В. В. Цюра. Київ, 2022. С. 66–69. **6.** Груба Д. Воєнна спадщина: особливості спадкування під час воєнного стану // PRAVO.UA : сайт. 09.05.2022. URL: <https://pravo.ua/voenna-spadshchyna-osoblyvosti-spadkuvannia-pid-chas-voiennoho-stanu/> (дата звернення: 07.12.2022). **7.** Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 463 с. **8.** Маковій В. П. Темпоральні величини у парадигмі модернізації цивільного законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (112). С. 148–153. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-3-148-153>. **9.** Маковій В. П. Строки прийняття спадщини в цивільному праві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 1. С. 72–75. **10.** Сухарева А. О. Посвідчення заповіту посадовою, службовою особою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Тернопіль, 2019. 239 с. **11.** Маковій В. П., Сухарева А. О. Посвідчення заповіту посадовою, службовою особою: теорія та практика : монографія. Одеса : ОДУВС, 2020. 234 с.

Надійшла до редколегії 09.12.2022

Прийнята до опублікування 20.12.2022

Makovii V. P., Yakymets O. I., Knysh Z. I. Legal regulation of inheritance relations under martial law

The article is devoted to the problems of legal regulation of inheritance relations under martial law. It has been analyzed the scientific works whose authors studied the peculiarities of legal regulation of inheritance relations under martial law. It is indicated that legal regulation of inheritance relations under martial law requires consideration of the following issues: 1) temporary restriction of constitutional rights and freedoms of human beings and citizens and rights and legitimate interests of legal entities due to the threat of restriction, with indication of the duration of such restrictions; 2) assistance in the exercise of civil rights and fulfillment of civil obligations by participants to such relations.

It has been examined the restrictions on the rights and freedoms of participants to inheritance relations precisely because of their temporal component in the following areas: determining the place of time values in the relevant mechanism of legal regulation using the example of the period of inheritance acceptance; establishing the hierarchy of regulations which introduce such restrictions; and novelizing the relevant regulatory provisions.

It has been suggested that the legal regulation of inheritance relations in this part should be harmonized between the Civil Code of Ukraine and the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On some Issues of Notaries under Martial Law" No. 164 dated February 28, 2022. It has been pointed out that it is appropriate to use the concept of "additional" term in the above-mentioned regulatory act as opposed to "extended" or "renewed" term.

With a view to improving the organizational and legal support of the procedure for certifying the wills of servicemen, it is proposed to: develop a departmental regulatory document containing detailed instructions for the actions of military unit commanders regarding the procedure for certifying the wills of servicemen and other persons; prepare methodological recommendations containing methodological instructions to military unit commanders on their behaviour within the framework of the above procedure; as part of the training and re-training of the command staff of the Armed Forces of Ukraine, other military formations and military lawyers, to include in the relevant educational curricula a block of training issues on the procedure for certifying wills by this category of officials.

Key words: term for acceptance of inheritance, additional term, will of a serviceman, certificate, martial law.

